

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ДОШКІЛЬНОЇ, ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
ТА ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ**

**ШКІЛЬНА ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ, КОНЦЕПЦІЇ,
ІННОВАЦІЇ**

Методичні рекомендації

для здобувачів спеціальностей 013 Початкова освіта, 014 Середня освіта (Англійська мова та зарубіжна література) другого (магістерського) рівня вищої освіти та 011 Освітні, педагогічні науки третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

УДК 821.161.2: 373.5 (072)

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою Мукачівського
державного університету
протокол № 6 від 30.01.2025 р.*

*Обговорено та схвалено на засіданні кафедри педагогіки дошкільної,
початкової освіти та освітнього менеджменту
протокол № 30.12.2024 р.*

Рецензент

Ш 66: Шкільна літературна освіта в Україні: історія, концепції, інновації: методичні рекомендації для здобувачів спеціальностей 013 Початкова освіта, 014 Середня освіта (Англійська мова та зарубіжна література) другого (магістерського) рівня вищої освіти та 011 Освітні, педагогічні науки третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти/ Фенцик О. М., Резнікова К. В., Мукачево: МДУ, 2025. 38 с. (1,95 др. арк.).

У методичних рекомендаціях «Шкільна літературна освіта України: історія, концепції, інновації» висвітлено інформацію про ретроспективний аналіз розвитку шкільної літературної освіти, концептуальні основи та сучасні тенденції розвитку шкільної літературної освіти України кінця XX - поч. XXI ст. . Рекомендації будуть корисними для усвідомлення історичних етапів становлення шкільної літературної освіти, законодавчої бази, інноваційних підходів до викладання літератури в школі. Окрему увагу приділено оновленню змісту літературної освіти відповідно до суспільних викликів, національної ідентичності ролі та формування критичного мислення в здобувачів освіти. Розглянуто зміни в навчальних програмах, методиці викладання літератури, інтеграцію інноваційних технологій та компетентнісного підходу до аналізу художніх творів. Здобувачі зможуть також ознайомитись з новітніми технологіями викладання літератури, прикладами проведення нестандартних форм уроків.

Матеріали рекомендацій будуть корисними й цікавими для фахівців, які цікавляться проблемою літературної освіти та займаються підготовкою педагогів у закладах освіти.

© МДУ, 2025

© Фенцик О.М., 2025

© Резнікова К.В., 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	5
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ XX – ПОЧАТОК XXI СТ.)	8
Тема 1. Етапи становлення шкільної літературної освіти в базовій школі України	8
1.1. Спільні та відмінні риси трактувань у наукових і методичних джерелах терміна «шкільна літературна освіта» в період з 1991 р. по 2010 р.	8
1.2. Сутність поняття «шкільна літературна освіта» у контексті освітніх реформ та модернізації навчальних програм у період з 2011 р. по 2019 р.	10
1.3. Основні характеристики терміна в умовах Нової української школи. (2020–2024 рр.)	12
Семінарське заняття №1. Історичні передумови розвитку літературної освіти в Україні з 1991 р.	13
Рекомендовані джерела	14
Тема 2. Нормативно-правове забезпечення шкільної літературної освіти: 90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.	14
1.1. Законодавча база, що регламентує розвиток шкільної літературної освіти.	15
1.2. Характеристика Концепції Нової української школи і Концепції літературної освіти.	15
1.3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти 2020 р.	17
Семінарське заняття № 2. Нормативно-правове забезпечення шкільної літературної освіти: 90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.	18
Рекомендовані джерела	19
Тема 3. Розвиток ключових компетентностей на уроках української літератури в базовій школі, сучасні підходи до формування ключових компетентностей	20
3.1. Розвиток ключових компетентностей на уроках української літератури в базовій школі.	20
3.2. Сучасні підходи до формування ключових компетентностей	21
Завдання для самостійної роботи	24
Рекомендовані джерела	
Тема 4. Інноваційні підходи до шкільної літературної освіти: теорія і практика	25
4.1. Сучасні виклики та інформаційні технології у викладанні літератури.	25

4.2.Нові методи і прийоми для активної взаємодії з художніми творами._____28

4.3.Практичні приклади застосування інноваційних підходів: приклади уроків і оцінювання._____32

Семінарське заняття № 4. Інноваційні підходи до шкільної літературної освіти: теорія і практика_____35

Рекомендовані джерела_____35

Завдання для самоконтролю_____36

ВСТУП

У вітчизняній педагогічній науці становлення та розвиток шкільної літературної освіти впродовж кінця XX – початку XXI століття розглядалися в контексті переходу від радянсько-ідеологічної моделі до національно зорієнтованої, а згодом - до компетентнісної, діяльнісної парадигми гуманітарного навчання. У Концепції літературної освіти одним із завдань літературного розвитку школярів 12-річної загальноосвітньої школи визначено забезпечення розуміння ними «специфіки художньої літератури як мистецтва слова, особливостей творів різних родів, жанрів, стилів, авторів». Вагоме значення для вирішення окреслених соціальних завдань відводиться вивченню української літератури.

Актуальність обраної теми зумовлена насамперед глибинними трансформаціями, які переживає українське суспільство, що опинилося в умовах військової агресії російської федерації. Трагічні події війни, постійні виклики національній ідентичності та культурній спадщині актуалізують потребу у формуванні поколінь, здатних критично мислити, відстоювати гуманістичні цінності, зберігати та розвивати національну культуру, протистояти інформаційним впливам, маніпуляціям і дезінформації. В цих умовах шкільна літературна освіта постає не лише як освітній сегмент, а як стратегічний чинник формування особистості, її громадянської свідомості, національно-культурної ідентичності й патріотизму.

У контексті сучасних освітніх завдань шкільна літературна освіта спрямована на розвиток компетентних учнів-читачів, прилучення їх до високохудожніх надбань класичної та сучасної української літератури; розвиток художнього сприймання навколишнього світу, осмислення конкретно-історичного та загальнолюдського значення зображеного письменником у творі; розширення культурно-пізнавальних інтересів; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду та естетичних смаків; сприяння всебічному розвитку та творчій самореалізації в сучасному світі; виховання національно свідомих громадян України; формування гуманістичного світогляду, національних і загальнолюдських цінностей. Відтак пріоритетним завданням шкільної літературної освіти є розроблення її нового змісту та інноваційного навчально-методичного забезпечення.

Метою практичного poradnika «Шкільна літературна освіта в Україні: історія, концепції, інновації» є формування в здобувачів освіти системи знань про категоріальний апарат терміну «шкільна літературна освіта», етапи її становлення, нормативно-правове забезпечення, вимоги до сучасного вчителя української літератури, навчально-методичне забезпечення .

Завдання практичного poradnika:

- вивчення понятійно-категоріального апарату терміну «шкільна літературна освіта», етапи її становлення;
- окреслення ключових нормативно-правових актів, що регулюють літературну освіту в базовій школі, і пояснення специфіки їх реалізації;
- висвітлити сучасні методичні тенденції й підходи до формування ключових та предметних компетентностей учнів на уроках української літератури;
- Запропонувати добірку практичних інструментів, сценаріїв, прийомів та рекомендацій щодо проведення нестандартних уроків української літератури;

- Надати орієнтири для здобувачів вищої освіти педагогічних та філологічних спеціальностей щодо організації власної методичної діяльності, аналізу навчальних програм, формування мотивації учнів до читання.

В результаті вивчення навчальної дисципліни здобувачі вищої освіти повинні набути загальні та фахові компетентності.

Компетентності:

ЗК1. Здатність здійснювати творчий науковий пошук, акумулювати новітні досягнення і технології в професійній та науковій сферах; проводити на відповідному рівні дослідження актуальних наукових проблем, здійснювати інноваційну діяльність з дотриманням академічної доброчесності та професійної етики.

ЗК2. Здатність здійснювати пошук, оброблення та аналіз інформації з різних джерел в процесі здійснення професійної діяльності; володіння навичками використання, продукування та поширення інформації за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій 21 століття.

ЗК3. Здатність підвищувати професійну майстерність, генерувати нові ідеї, застосувати набуті теоретичні знання у практичній діяльності; використовувати новітні педагогічні технології для моделювання змісту, форм і методів організації навчання, в т.ч. у контексті змін та мінливих умов праці.

ЗК7. Здатність адаптуватися до майбутньої професійної діяльності, автономно діяти та приймати рішення у міжособистісних, соціальних і міжкультурних ситуаціях та складних непередбачуваних обставинах; забезпечувати охорону життя та здоров'я учасників освітнього процесу; конструктивно та безпечно взаємодіяти в команді, брати на себе відповідальність, мотивувати учасників освітнього процесу до вирішення професійних завдань.

ЗК8. Здатність до автономного навчання та реалізації власної траєкторії самовдосконалення впродовж життя, цілеспрямованого професійного розвитку на основі принципів самоменеджменту та самоорганізації.

ФК1. Здатність вільно орієнтуватися в різних педагогічних напрямках, школах, теоріях, сучасних освітніх концепціях; застосовувати новітні досягнення і інноваційні надбання в галузі методичної та філологічної наук, педагогіки, психології, іншомовної освіти та зарубіжного літературознавства у професійних цілях.

ФК2. Здатність аналізувати, співставляти, порівнювати педагогічні явища; визначати сучасні методологічні засади предметної області.

ФК3. Здатність планувати, організовувати і здійснювати власне наукове дослідження фахового спрямування; аналізувати, систематизувати, узагальнювати, оформляти та оприлюднювати його результати.

ФК8. Здатність застосовувати сучасні освітні технології, ефективні форми і методи навчання на основі аналізу продуктивного вітчизняного й закордонного досвіду для забезпечення якості освітнього процесу, формування ключових компетентностей, активізації мотиваційної, емоційної, когнітивної, творчої сфер у здобувачів освіти.

ФК9. Здатність розробляти критерії, добирати форми і методи контролю, здійснювати об'єктивне оцінювання рівня навчальних досягнень здобувачів освіти.

ФК12. Здатність інтерпретувати й зіставляти мовні та літературні явища, використовувати різні методи й методики аналізу тексту.

ПРН1 Усвідомлювати філософські, культурні, інноваційні концептуальні передумови та тенденції розвитку освіти і науки в Україні та за кордоном, які зумовлюють професійну підготовку нового вчителя, який володіє сучасними методиками викладання, має сформований емоційний інтелект, здатний реалізовувати педагогіку партнерства, зокрема в умовах полікультурного та мультилінгвального соціуму.

ПРН2 Вміти здійснювати пошук, опрацювання та аналіз наукової, довідкової, методичної літератури (в т. ч. з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій); бути здатним виокремлювати, систематизувати інформацію для використання її у науково-педагогічному дослідженні та освітньому процесі з дотриманням принципів дослідницької та методологічної культури, академічної доброчесності.

ПРН 5 Вміти інтегрувати і застосовувати інноваційні технології у навчанні освітніх галузей початкової школи із врахуванням вимог до освітнього процесу й педагогічної діяльності та індивідуальних потреб здобувачів.

ПРН 6 Уміти застосовувати інформаційно-комунікаційні технології та цифрові сервіси в організації освітнього, наукового та виробничого процесів у сфері початкової освіти.

ПРН 7 Організовувати інклюзивне навчання здобувачів початкової освіти.

ПРН 8 Об'єктивно оцінювати результати діяльності учнів та колективів у сфері початкової освіти, здійснювати моніторинг власної педагогічної діяльності.

ПРН 10 Аналізувати педагогічні проблеми, дотримуючись принципу історизму, встановлювати і пояснювати взаємозв'язок педагогічних явищ і фактів, творчо використовувати цінні педагогічні ідеї минулого, усвідомлюючи сучасну педагогічну дійсність, володіти методами порівняльного аналізу

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ XX – ПОЧАТОК XXI СТ.)

Тема 1. Етапи становлення шкільної літературної освіти в базовій школі України.

План

Основні поняття: *шкільна літературна освіта, базова освіта, українська література, етапи розвитку*

1.1. Спільні та відмінні риси трактувань у наукових і методичних джерелах терміна «шкільна літературна освіта» в період з 1991 р. по 2010 р.

1.2. Сутність поняття «шкільна літературна освіта» у контексті освітніх реформ та модернізації навчальних програм у період з 2011 р. по 2019 р.

1.3. Основні характеристики терміна в умовах Нової української школи. (2020–2024 рр.)

1.1. Спільні та відмінні риси трактувань у наукових і методичних джерелах терміна «шкільна літературна освіта» в період з 1991 р. по 2010 р.

Становлення національної системи освіти у період набуття Україною незалежності, а також наступні етапи реформування, зумовлені соціокультурними, політичними та економічними чинниками, актуалізували потребу глибинного переосмислення завдань, змісту та методичних підходів до вивчення літератури в базовій середній школі (5–9 класи). Особливого значення набуває перехід від знаннево-репродуктивної парадигми до компетентнісного підходу, упровадження інноваційних технологій навчання, посилення медіаосвітнього компонента та інтеграції в європейський гуманітарний простір.

Розуміння сутності терміна «шкільна літературна освіта» є ключовим для вдосконалення освітньої практики та науково-методичного забезпечення цього процесу. Тлумачення поняття «літературна освіта» слід розпочинати з її зв'язку з українською літературою. У науково-методичних джерелах літературу розглядають з двох позицій: як сукупність писаних і друкованих творів певного народу, епохи, людства та навчального предмету. Літературна освіта - це одна з найважливіших складових всебічно розвиненої особистості, адже впливає на формування культурних та життєвих цінностей людини, вміння усвідомлювати, критично осмислювати, оцінювати, співставляти різні сутності, прояви буття. Реформування освітньої галузі, яке відбувається в Україні протягом останніх десятиліть, засвідчує значні зміни не тільки у змісті, завданнях та методичному аспекті літературної освіти, а й у ставленні суспільства до літератури та читання взагалі.

Інтерес до розвитку та реформування літературної освіти у філологічній та педагогічній сферах існував завжди. О. Джеджелей, Л. Іванова, О. Ісаєва, Г. Ключек, В. Мартиненко, Р. Мовчан, В. Науменко, О. Ніколенко, В. Панченко, Є. Пасічник, О. Савченко, О. Ситченко, Н. Скрипченко, О. Слоньовська, М. Сулима, Б. Шалагінов, В. Шуляр та інші науковці, автори концепцій, програм, підручників та наукових розвідок на різних рівнях аналізували існуючу систему шкільної та вузівської літературної освіти.

У період з 1991 року до 2004 року, тобто від моменту проголошення незалежності України до прийняття Державного стандарту загальної середньої освіти 2004, навчання української літератури у загальноосвітніх освітніх закладах здійснювалося на основі перехідних навчальних програм та підручників, які формувалися й удосконалювалися під впливом нової суспільно-культурної

парадигми, національної ідеї та процесу гуманітаризації освіти. Основним здобутком наукових студій цих років стало твердження про необхідність орієнтації не лише на передачу знань, а й на формування читацьких умінь та розвиток культури сприйняття літературних явищ. Саме тоді з'являються перші спроби систематизувати підходи до інтерпретації тексту на уроці літератури, вказується на важливість запровадження проблемних і дискусійних методів, інтерактивних форм роботи (синтез художніх, історичних, культурологічних контекстів).

В підтвердження цієї тези, ми можемо навести думку Б. Степанишана, який вбачав основу літературної освіти в фундаментальних науках – філософії, історії України, історії нашої культури, народознавстві, класичній педагогіці, етнопедагогіці, соціології, етиці й естетиці, літературознавстві, мовознавстві, психології. Література як навчальний предмет формує гуманістичні якості людини. Не випадково літературу називають підручником життя. І завдання вчителя - зробити уроки літератури уроками морального прозріння учнів. Ще стародавні греки вважали, що мистецтво здатне духовно очищати людину. Дослідник Є. Пасічник у своїх працях висловив думку, яку підтримали в свою чергу, такі науковці як: Я. Голобородько, О. Семенов, Г. Ачкасова про те, що література, як шкільний предмет є багатофункціональною та інтегральною за своїм призначенням.

Нам також імponує думка А. Фасолі, який вбачав літературну освіту, як соціально-педагогічне явище, спрямоване на вивчення, збереження і відтворення національних здобутків у навчанні й вихованні особистості, а також на забезпечення відкритості системи освіти, її інтеграцію у світовий освітній простір засобами літератури та історії.

У розвідках Р. Мовчан, О. Авраменка, В. Пахаренка та інших дослідників цього періоду виокремлюються напрями оновлення літературного канону, уводяться до програм твори письменників української діаспори, модерністів і постмодерністів, розширюється спектр жанрів і тематичних об'єктів. Основним здобутком наукових студій цих років стало твердження про необхідність орієнтації не лише на передачу знань, а й на формування читацьких умінь та розвиток культури сприйняття літературних явищ. Саме тоді з'являються перші спроби систематизувати підходи до інтерпретації тексту на уроці літератури, вказується на важливість запровадження проблемних і дискусійних методів, інтерактивних форм роботи (синтез художніх, історичних, культурологічних контекстів).

Проаналізувавши думки педагогів з 1991 по 2010 роки, ми дійшли такої думки, що основою літературної освіти того етапу розвитку є поступ духовності через процес читання та аналізу.

Трактування терміна «шкільна літературна освіта» в Україні у період 1991–2010 років зазнало суттєвих змін, що були зумовлені суспільно-політичними трансформаціями, змінами в освітній парадигмі та оновленням навчальних програм.

Спільні риси трактувань (1991–2010 рр.):

- основна мета – формування читацької культури (літературна освіта розглядалася як засіб залучення учнів до літератури, розвитку естетичного смаку, критичного мислення та любові до читання);

- виховний характер (незмінною залишалася думка, що художня література має виховний потенціал, сприяє моральному, духовному та патріотичному вихованню молоді);
- комунікативна спрямованість (літературна освіта завжди включала розвиток навичок аналізу тексту, усного та писемного мовлення, інтерпретації творів);
- ідея наступності освіти (трактування літературної освіти будувалося на поступовому ускладненні матеріалу від початкової до старшої школи).

Відмінності трактувань у різні періоди:

Період	Основні особливості трактування:
1991–2000 рр.	- Перехід від радянської моделі освіти до національно орієнтованої; - Наголос на українознавчому компоненті: розширення курсу української літератури, включення заборонених раніше авторів (М. Хвильового, В. Стуса, Є. Маланюка тощо); - Методологічна переорієнтація: заміна ідеологічних акцентів на естетичне сприйняття творів;
2001–2010 рр.	- Впровадження компетентнісного підходу (не просто знання про літературу, а розвиток вмінь аналізу, критичного мислення, комунікації); - Оновлення програм: більша увага до індивідуального сприйняття тексту, активних методів навчання; - Інтеграція сучасних технологій у вивчення літератури (медіаресурси, цифрові тексти).

Таким чином, у 1990-х роках шкільна літературна освіта орієнтувалася на національну самоідентифікацію, відродження раніше заборонених імен і текстів, а у 2000-х роках – на компетентнісний підхід, розвиток аналітичних навичок та інтеграцію новітніх методів навчання.

1.2. Сутність поняття «шкільна літературна освіта» у контексті освітніх реформ та модернізації навчальних програм у період з 2011 р. по 2019 р.

Дослідники літературної освіти звертали увагу не тільки на перспективи розвитку, а й на проблемні питання. Так дослідниця О. Буракова наголошувала, що однією з грубих помилок філологічної освіти є те, що існуючі програми з літератури й мови створювалися автономно, незалежно одна від одної. Суголосною є думка Г. Токмань про те, що літературна освіта - це «педагогічно-літературознавча прикладна наукова дисципліна, що містить психолого-педагогічні засади роботи вчителя-літератора і рекомендації, як організувати ознайомлення школяра з художнім текстом, який літературний та літературознавчий матеріал викладати в школі і якими дидактичними шляхами формувати в учня літературознавчі знання та особистісне розуміння художнього тексту». Г. Токмань вважає, що «літературна освіта є важливим чинником формування юних громадян України, які мають бути освіченими, патріотичними і культурними особистостями. Мета навчання української літератури в середній школі – літературна компетентність учнів (знання, уміння й навички), їхня вихованість, особистісний розвиток». Дослідниця Г. Токмань звертала увагу на те,

що навчальний процес на уроках літератури ще не перетворився на цілеспрямований і неперервний науково обґрунтований і практично доцільний структурований розвиток в учнів заданих якостей особистості

Дослідниця В. Уліщенко, вважає, що одним із основних принципів сучасної літературної освіти є діалог культур, діалог літератур. Через сприйняття літератури учень засвоює параметри своєї культурної ідентичності і разом з усвідомленням органічної єдності рідної літератури із загальним світовим процесом - розуміння своєї етнокультурної особливості. Художні твори є явищами культури, оскільки втілюють авторські ідеї і почуття, усвідомлення яких дає учням-читачам можливість прилучитися до духовних чеснот письменника та його героїв, відчутти зображену автором епоху і зрозуміти її ідеали, встановити взаємозв'язки із сучасними проблемами та визначити шляхи їх розв'язання.

Саме в підтвердження цієї тези, ми наводимо думку дослідника Г. Ключека, який вважав, що саме завдяки літературній освіті можна прищепити молодій людині художній смак, сформувати читацькі навички, навчити оцінювати художній твір за естетичними критеріями. Це допоможе їй належним чином спілкуватися з мистецтвом, без чого життя кожного з нас не можна вважати повноцінним. Науковець звертав увагу на те, що літературна освіта - це шлях школярів у світ прекрасного, прилучення до національного й світового мистецтва в його взаємозв'язках з мовою, історією, музикою, театром, образотворчим мистецтвом. Г. Токмань, І. Кучеренко, С. Жила, Т. Яценко, Ю. Пінігіна виокремлюють такі функції літератури: виховну, естетичну, пізнавальну, емоційну. Усі вони дозволяють чинити виховний вплив на учнів. Трамбування терміна «шкільна літературна освіта» у 2011–2019 роках зазнало подальших змін, відображаючи тенденції до гуманізації, інтеграції сучасних підходів та впровадження компетентнісного навчання.

Спільні риси трактувань (2011–2019 рр.):

- Компетентнісний підхід (літературна освіта розглядалася не лише як засвоєння знань про літературу, а й як формування навичок критичного мислення, творчого самовираження, комунікативної компетентності);
- Акцент на особистісно орієнтованому навчанні (визначальним залишалося врахування інтересів, життєвого досвіду та індивідуальних особливостей учнів у процесі вивчення літератури);
- Збереження виховної функції (література залишалася засобом формування національної самосвідомості, морально-етичних цінностей, патріотичного та естетичного виховання);
- Інтеграція цифрових технологій (продовжувалося впровадження електронних підручників, онлайн-ресурсів, мультимедійних засобів у навчальний процес).
- Поєднання традиційного та інноваційного підходів (літературна освіта зберігала класичні методи аналізу художніх текстів, водночас упроваджуючи інтерактивні форми навчання (дискусії, проєктну діяльність, творчі завдання).

Відмінності трактувань у різні періоди:

- 2011–2017 рр. Оновлення програм на основі Державного стандарту базової середньої освіти 2011 р. Розширення курсу української літератури за

рахунок включення сучасних письменників. Активне впровадження компетентнісного підходу, орієнтація на інтеграцію предметів. Посилення національно-патріотичного виховання (особливо після 2014 року).

- 2018–2019 рр. Запровадження Концепції Нової української школи (НУШ), що передбачає інтеграцію літератури в загальний освітній контекст. Оновлення програм у 2018 році: скорочення застарілих текстів, включення сучасної української та зарубіжної літератури. Запровадження діяльнісного підходу: активізація учнів через творчі завдання, дослідницьку діяльність, проектну роботу).

Ключові зміни після 2018 року: Головний акцент – «не зазубрювати, а розуміти», формування здатності аналізувати та висловлювати власну думку. Зменшення обсягу теоретичних понять, що викладалися у відриві від практичного застосування. Посилення міжпредметних зв'язків – література як частина загальної культурної освіти.

Отже, у 2011–2017 роках шкільна літературна освіта орієнтувалася на розширення змісту, зміцнення національної ідентичності, тоді як після 2018 року фокус змістився на якість засвоєння матеріалу, інтеграцію та формування компетентностей.

1.3. Основні характеристики терміна в умовах Нової української школи. (2020–2024 рр.)

У період 2020–2024 років термін «шкільна літературна освіта» набув нових акцентів, відображаючи сучасні тенденції в освітній сфері. Одна з найважливіших цілей літературної шкільної освіти - допомогти учням зрозуміти і прийняти моральні заповіді, що зберігаються в творах української літератури. Усвідомленню загальнолюдських цінностей сприяють уроки літератури, що розширюють можливості педагогічного впливу на учня, що дозволяють формувати цілісне уявлення про духовність, моральність, естетичність у досвіді попередніх поколінь, та вміти вчитися на їхньому досвіді та недопускати помилок минулого. Літературна освіта, що реалізується в закладах України різних типів, має структуру, що відзначається послідовністю, наступністю й поступовим збагаченням знань, розвитком умінь і навичок дітей. Сучасна шкільна літературна освіта повинна поєднувати традиційні методи з інноваційними підходами, забезпечуючи розвиток критичного мислення та творчих здібностей учнів.

У матеріалах Шостого Міжнародного науково-практичного WEB-форуму «Forum SOIS, 2024» підкреслюється, що використання цифрових технологій у процесі літературної освіти сприяє підвищенню мотивації учнів та розширенню їхніх можливостей у засвоєнні матеріалу.

Таким чином, у 2020–2024 роках шкільна літературна освіта в Україні еволюціонувала, інтегруючи сучасні технології та підходи для підготовки учнів до викликів сучасного світу.

Семінарське заняття №1. Історичні передумови розвитку літературної освіти в Україні з 1991 р.

Практичний блок

Питання для дискусій та педагогічних роздумів

(III рівень складності)

1. Поміркуйте й обґрунтуйте значущість точності визначення терміна «шкільна літературна освіта».

2. Яким чином законодавчі документи впливають на визначення терміна «шкільна літературна освіта»?

3. Прокоментуйте визначення терміна О. Псьола: *«Літературна освіта це єдиний процес з першого і до останнього класу, а також процес введення учнів у світ прекрасного, прилучаючи їх до національного і світового мистецтва слова у його взаємозв'язках з мовою, історією, музикою, живописом, архітектурою, до духовних пошуків видатних письменників; виховувати потребу в читанні»*. Чи погоджуєтесь Ви з думкою дослідника? Чому?

Контрольні питання з теми

(II рівень складності)

1. Наведіть приклади визначення терміна «шкільна літературна освіта» із 2020 р. по теперішній час.

2. Хто з науковців досліджував сутність терміна «шкільна літературна освіта»?

3. Які зміни в шкільній літературній освіті України відбулися на початку XXI століття? Назвіть щонайменше три ключові аспекти.

4. Назвіть етапи становлення літературної освіти в Україні та їх особливості.

Тести закритої форми

(I рівень складності)

1. Термін «шкільна літературна освіта» за визначенням А. Фасолі – це

- А) сукупність освітніх елементів
- Б) процес становлення та розвитку особистості учня
- В) соціально-педагогічне явище, спрямоване на вивчення, збереження і відтворення національних здобутків у навчанні й вихованні особистості

2. Б. Степанишин вбачав основу літературної освіти в:

- А) сукупності освітніх елементів
- Б) фундаментальних науках – філософії, історії України, історії нашої культури
- В) сукупності етапів становлення

3. Термін «шкільна літературна освіта» за визначенням Г. Токмань – це

- А) педагогічно-літературознавча прикладна наукова дисципліна, що містить психолого-педагогічні засади роботи вчителя-літератора і рекомендації
- Б) процес становлення та розвитку освітнього середовища
- В) сукупність етапів розвитку літературної освіти

4. Метою шкільної літературної освіти за думкою Г. Ключека - є

- А) сформувати читацькі навички, навчити оцінювати художній твір за естетичними критеріями
- Б) процес опанування прочитаного
- В) мистецький процес, який виховує самоусвідомлення

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте літературу та визначте, як термін «шкільна літературна освіта» еволюціонував у період з 1991 до 2024 років.

2. На основі опрацювання психолого-педагогічних джерел опишіть зміни у трактуванні терміна «шкільна літературна освіта» у період із 1991 до 2024 років.

3. Дослідіть ключові підходи до визначення терміна «шкільна літературна освіта» у зарубіжних дослідженнях, порівняйте їх із вітчизняними визначеннями за період із 1991 до 2024 років.

4. Проаналізуйте наукові публікації останнього десятиліття (2014–2024 рр.) та оцініть, як цифрова трансформація освіти вплинула на зміни у визначенні терміна «шкільна літературна освіта».

5. Проаналізуйте сучасне навчально-методичне забезпечення, яке згадується у визначеннях «шкільна літературна освіта», і дайте оцінку його ролі у формуванні компетенцій педагогів.

Рекомендовані джерела:

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ. Либідь. 1997. 373 с.

2. Державний стандарт базової повної середньої освіти <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011>

3. Ключек Г. Концепція реформування літературної освіти в середній школі (предмет – українська література). *Дивослово*. 2011. №10.

4. Пасічник Є. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах. Навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. К. Ленвіт. 2000. 384 с.

5. Токмань Г. Методика викладання української літератури в основній школі: екзистенціально-діалогічна концепція. К. Міленіум. 2012. 312 с.

Тема 2. Нормативно-правове забезпечення шкільної літературної освіти: 90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.

План

Основні поняття: закон, концепція, стандарт, концепція літературної освіти, компетентнісний підхід, українська література

2.1. Законодавча база, що регламентує розвиток шкільної літературної освіти.

2.2. Характеристика Концепції Нової української школи і Концепції літературної освіти.

2.3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти 2020 р.

2.1. Законодавча база, що регламентує розвиток шкільної літературної освіти.

Аналіз нормативно-правових актів різних періодів дає змогу встановити логіку та динаміку реформування літературної освіти, простежити, як на державному рівні було закріплено нові пріоритети, а також визначити послідовність етапів, кожен з яких має свої характерні риси. Орієнтирами в реалізації сучасної літературної освіти України є основні положення: Концепції середньої загальноосвітньої школи України (1991 р.); Положення про середню загальноосвітню школу України (1991 р.); Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури (1992 р.); Державної національної програми «Освіта (Україна XXI століття)» (1994 р.);

Національної доктрини розвитку освіти в Україні (2002 р.); Законодавчі акти України з питань освіти (2004 р.); Концепції літературної освіти 12-річної школи (2011 р.); Державного стандарту базової і повної освіти та Державного стандарту початкової освіти (2011 р.); «Стратегії розвитку освіти України: початок ХХІ століття» (2013 р.); Законодавство України у сфері освіти та професійного навчання Закону «Про освіту» (2017 р.); Закону «Про освіту» (2017 р. з внесенням правок у 2024р.); та інші. Реалізація концептуальних положень цих документів суттєво змінює стратегію розвитку літературної освіти та регламентує процеси опанування й удосконалення літературними компетентностями, впродовж усього життя.

Проаналізувавши положення Закону України «Про освіту» від 23 травня 1991 року №1060-ХІІ, слід відзначити, що він заклав фундаментальні принципи державної політики в галузі освіти, які стали вихідними для реформування системи середньої літературної освіти. Положення Закону України «Про освіту» (2017 р.) заклали засадничі орієнтири для модернізації усієї системи загальної середньої освіти, а отже й шкільної літературної освіти зокрема. Аналіз положень Закону України «Про освіту» 2017 р. в контексті шкільної літературної освіти засвідчує перехід до компетентісно орієнтованого навчання, академічної свободи, посилення ролі учня як активного інтерпретатора текстів, а учителя – як фахівця, що має право і можливість модернізувати освітній процес, орієнтуючись на розвиток креативності, критичного мислення, емоційного інтелекту та культурної свідомості школярів.

В свою чергу Закон України «Про повну загальну середню освіту» 2020 р. деталізує й конкретизує положення Закону України «Про освіту» у частині організації та функціонування системи повної загальної середньої освіти. У сфері шкільної літературної освіти він встановлює нормативно-правову базу для впровадження компетентісного підходу, оновлення змісту та структурних змін у викладанні літератури, забезпечення академічної доброчесності, мовної політики, умов для творчого розвитку, критичного мислення та формування ціннісних орієнтацій учнів.

2.2. Характеристика Концепції Нової української школи і Концепції літературної освіти

Нова українська школа наголошує на створенні сприятливого, психологічно комфортного середовища для розвитку кожної дитини відповідно до її здібностей, інтересів та індивідуального темпу навчання. У контексті літературної освіти це підштовхує до урізноманітнення змісту, використання інтерактивних методів навчання, залучення учнів до пошуково-дослідницької та проєктної діяльності, індивідуалізації завдань, запровадження різних форм диференціації та адаптації програм.

Концепція пропонує переосмислення ролі педагога. Вчитель літератури покликаний стати модератором дискусій, консультантом, наставником, який допомагає учням вибудовувати власні читацькі стратегії, формувати емоційно-ціннісне ставлення до художнього твору та досягати його у широкому культурному, історичному й суспільному контекстах.

Документ звертає увагу на важливість розвитку читацької культури, уміння працювати з інформацією з різних джерел, застосовувати знання на практиці.

Літературна освіта в «Новій українській школі» постає як інструмент формування глибокої читацької компетентності, що включає здатність усвідомлено обирати твори, аналізувати їх у контексті життєвих ситуацій, виробляти власні читацькі уподобання, узагальнювати й оцінювати прочитане.

Концепція стимулює міжпредметні зв'язки. Література розглядається не ізольовано, а у зв'язку з історією, мистецтвом, мовами, філософією, соціальними науками. Такий підхід сприяє формуванню здатності учнів розглядати художній твір як частину більшого культурного чи соціального феномену, будувати міжпредметні асоціації та інтерпретувати тексти глибше.

Документ передбачає залучення інформаційно-комунікаційних технологій, електронних ресурсів, мультимедійного контенту. У літературній освіті це означає можливість використовувати електронні бібліотеки, віртуальні книжкові клуби, онлайн-дискусії, створення власних електронних проєктів. Такий підхід розширює можливості для індивідуалізації навчання та підвищує мотивацію учнів до читання.

Отже, аналіз документа «Нова українська школа» 2016 засвідчує, що він став важливим стратегічним чинником у реформуванні шкільної літературної освіти в Україні на зламі XX–XXI століть. Його положення та принципи реалізують тенденції переходу до компетентнісного, особистісно орієнтованого та інтегрованого підходів, модернізації змісту і методів викладання, посилення ролі вчителя як фасилітатора і наставника, розширення використання інноваційних технологій і надсучасних практик. Ці зміни покликані підвищити якість літературної освіти, сприяти вихованню національно свідомого, культурно та духовно розвиненого читача, здатного до критичного мислення та свідомого вибору в інформаційному полі XXI століття.

Концепція літературної освіти в Україні спрямована на формування творчого читача з критичним мисленням, гуманістичним світоглядом та високими естетичними смаками. Вона підкреслює важливість інтеграції літератури з іншими гуманітарними дисциплінами, такими як історія, музика, образотворче мистецтво та мови, для створення багатого культурного контексту. Це сприяє глибшому розумінню художніх творів та розвитку духовно багатой, самостійно мислячої особистості.

У контексті Нової української школи (НУШ) літературна освіта реформується з акцентом на компетентнісний підхід, де знання поєднуються з уміннями та навичками для розвитку особистості учня. Це включає інтерактивні методи навчання, індивідуалізацію освітнього процесу та інтеграцію сучасних технологій. Мета полягає у вихованні учнів, які не лише володіють знаннями, але й здатні критично мислити, творчо підходити до вирішення завдань та активно брати участь у суспільному житті.

Таким чином, сучасна концепція літературної освіти в Україні орієнтована на всебічний розвиток учнів, підготовку їх до викликів сучасного світу та формування активної громадянської позиції.

2.3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти 2020 р.

Однією з актуальних тенденцій у розвитку освітніх систем багатьох країн світу є стандартизація освітнього змісту. Цей процес зумовлений необхідністю

створення єдиного освітнього простору в державі, що забезпечує рівномірний рівень загальної освіти, яку отримує молоде покоління в різних типах навчальних закладів, а також її високу якість. Перші кроки щодо стандартизації освіти в Україні здійснено ще в кінці XX століття. У 1996 році було прийнято «Концепцію державного стандарту загальної середньої освіти в Україні», метою якої було уніфікація системи показників освітнього рівня особи. Згодом ця концепція частково втілювалася в нормативних актах, що визначили зміст загальної середньої освіти, а також встановили певні вимоги та гарантії держави щодо її отримання громадянами. Зокрема, було визначено, що державний стандарт освіти складається з сукупності норм, які встановлюють вимоги до освітнього та кваліфікаційного рівня здобувачів освіти. Отже, «Концепція державного стандарту загальної середньої освіти в Україні» 1996 р., стала першим із часу проголошення незалежності документом, у якому унормовано систему показників про результати шкільної освіти й освіченість особи.

Стандарт 2004 року сформульований у період, коли національна освіта вже відійшла від пострадянських парадигм, однак компетентнісний підхід ще не набув провідного статусу. Документ декларує українознавче спрямування освіти, включаючи літературну, проте це переважно проявляється у виділенні державної мови, української літератури як ядра національної ідентичності. На ідеологічному рівні Стандарт визнає значення національно-культурних цінностей, однак методологічно переважають знаннево-репродуктивні орієнтири, що характерно для початкового етапу реформування.

Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (2011), порівняно з документом 2004 року, чітко фіксує компетентісно-діяльнісний вектор розвитку літературної освіти. Замість переважно знанневого підходу, який домінував раніше, акцент зроблено на інтегрованому формуванні комунікативної, літературної, соціокультурної та інших компетентностей. У Стандарті 2020 р. наголошується на збереженні особистісно зорієнтованого та діяльнісного підходів. Змін не так багато, але акцентовано увагу на посиленні національно-патріотичного виховання та ціннісних орієнтацій (наприклад, через розділ «Захист України» та підготовку молоді до дій у надзвичайних ситуаціях).

Відмітимо, що Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти 2020 р., містить оновлення термінології, розширення змістових ліній. Залишається логічна лінія наступності з початковою школою та Державним стандартом початкової освіти. Стандарт 2020 не переглядає фундаментальних принципів, встановлених у 2011 році, а лише уточнює, доповнює й осучаснює окремі аспекти, зберігаючи загальну концептуальну основу.

Стандарт 2020 року переважно підтримує й розвиває основи, закладені у Стандарті 2011 року, з акцентом на компетентнісний, особистісно зорієнтований та діяльнісний підходи. Основною відмінністю є уточнення окремих положень у контексті суспільно-політичних викликів та потреб часу. Стандарт 2020 є поступовим кроком до посилення життєвої практичності освіти, інтеграції ІКТ, національно-патріотичного та громадянського виховання у зміст освіти.

Семінарське заняття № 2. Нормативно-правове забезпечення шкільної літературної освіти: 90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст.

Практичний блок

Питання для дискусій та педагогічних роздумів

(III рівень складності)

1. Назвіть основні закони, концепції, стандарти, що регламентують літературну освіту.
2. Схарактеризуйте нововведення згідно Концепції Нової української школи.
3. Концепція Нової української школи. Засади реформування.

Контрольні питання з теми

(II рівень складності)

1. Схарактеризуйте мету освіти згідно закону «Про освіту» (2017 р.).
2. Назвіть рівні вищої освіти за якими здійснюється підготовка майбутніх учителів української літератури.
3. Який документ(и) зобов'язує дотримуватися принципів дитиноцентризму та педагогіки партнерства, постійно підвищувати свою педагогічну майстерність?
4. Яка освітньо-професійна програма має обсяг практичної підготовки, що складає не менше 30 кредитів ЄКТС?
5. Кого характеризують як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини?

Тести закритої форми

(I рівень складності)

1. Які основні компоненти змісту освіти?
 - а) Тема, методи навчання, місце проведення
 - б) Знання, уміння, навички
 - в) Кількість годин, вартість навчання, кількість учнів
2. Яка мета літературної освіти в базовій школі?
 - а) Забезпечити учнів лише теоретичними знаннями
 - б) Формувати в учнів всебічні та гармонійні розвитку компетентності
 - в) Оцінити рівень знань учнів на кінець року
3. Що є основою змісту літературної освіти згідно з літературною компетентністю?
 - а) Створення комфортних умов для навчання
 - б) Підготовка до незалежних іспитів
 - в) Формування базових компетентностей для життя і праці
4. Зміст літературної освіти учнів, тобто система знань і вмінь, що повинні набути учні певного класу, визначається:
 - а) підручниками й посібниками з літератури;
 - б) шкільними програмами й державними документами, обов'язковими для виконання кожним учителем літератури;
 - в) дирекцією закладу загальної середньої освіти;

Завдання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте основні положення закону України «Про вищу освіту». Охарактеризуйте вимоги Концепції Нової української школи.

2. Охарактеризуйте основні закони України, що регулюють шкільну літературну освіту у період з 90-х рр. XX ст. до початку XXI ст. Підготуйте короткий аналіз ключових положень кожного з цих документів та їх вплив на підготовку педагогічних кадрів.

3. Оцініть, яким чином законодавчі зміни 90-х рр. XX ст. та початку XXI ст. вплинули на сучасну систему шкільної літературної освіти в Україні. Які тенденції залишилися актуальними до сьогодні?

Рекомендовані джерела:

1. Державна національна програма Освіта (Україна XXI століття) 1993 рік.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF/ed19931103#Text>

2. Державний стандарт базової і повної середньої освіти
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011>

3. Державний стандарт базової середньої освіти: Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року

4. Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році.
URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/650/017/7fc/6500177fc5b54679390686>

5. Концепція літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі. Наказ МОН від 26.01.2011 р. № 58. Директор школи (Шкільний світ). 2011. № 27/28. С. 58-63.

6. Концепція НУШ 2016. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/988-2016-%D1%80#n8>

7. Міністерство освіти і науки України. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України. 2017. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Book-ENG.pdf>.

Тема 3. Розвиток ключових компетентностей на уроках української літератури в базовій школі, сучасні підходи до формування ключових компетентностей

План

Основні поняття: учні, компетентність, компетентнісний підхід, ключові компетентності.

3.1. Розвиток ключових компетентностей на уроках української літератури в базовій школі.

3.2. Сучасні підходи до формування ключових компетентностей.

3.1. Розвиток ключових компетентностей на уроках української літератури в базовій школі

Проблема життєвої компетентності особистості є основною проблемою освіти XXI століття. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті визначила, що головною метою української системи освіти є створення умов для

розвитку і самореалізації кожної особистості. Реформування освіти передбачає відновлення змісту навчання з орієнтацією на ключові компетентності, оволодіння якими дозволить учням вирішити різні проблеми в професійному, соціальному, повсякденному житті. Літературна освіта в основній школі спрямована на розвиток сформованих (у початковій школі) і формування нових компетентностей. Компетентність - динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання. Відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти програма з української літератури для 5-9 класів забезпечує розвиток ключових компетентностей (уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, інформаційно-комунікаційної, соціальної, громадянської, загальнокультурної), а також спрямована на формування літературної компетентності, яка передбачає:

- розуміння учнями літератури як невід'ємної частини національної світової художньої культури;
- усвідомлення специфіки літератури як мистецтва слова, її гуманістичного потенціалу й місця в системі інших видів мистецтва;
- знання літературних творів, обов'язкових для вивчення, ключових етапів і явищ літературного процесу, основних світоглядних позицій видатних письменників;
- оволодіння основними літературознавчими поняттями й застосування їх у процесі аналізу та інтерпретації творів;
- уміння й навички створення усних і письмових робіт різних жанрів;
- уміння орієнтуватися у світі художньої літератури й культури (класичної та сучасної), оцінювати художню вартість творів, порівнювати їх.

Складниками літературної компетентності є наступні компетенції, які мають бути сформовані поступово під час вивчення української літератури:

- емоційно-ціннісна;
- літературознавча;
- загальнокультурна;
- компаративна.

Формування літературної компетентності та її складників тісно пов'язане з формуванням комунікативної компетентності, розвитком умінь і навичок володіння учнями українською мовою, а також іноземними мовами, видами мовленнєвої діяльності, основами культури усного й писемного мовлення. Ця мета реалізується в таких першорядних завданнях:

- формування гуманістичного світогляду та гуманітарної свідомості самостійної, творчої особистості;
- стимулювання інтересу до читання в цілому;
- формування стійкої мотивації вивчення літератури, відчуття краси та виразності художнього слова;
- плекання вміння сприймати прекрасне, творити власну особистість його засобами;

- створення умов для активного досягнення програмового матеріалу завдяки насиченій розумовій діяльності, зацікавленості процесом навчання;
- сприяння виробленню естетичних смаків, поглядів і уподобань учнів;
- підвищення загального рівня культури учнів як повноправних членів соціуму та активних учасників соціальних процесів;
- формування планетарного мислення, вільної орієнтації в розмаїтті культурних явищ;
- виховання поваги до книги, до художнього твору, що є унікальною одиницею передачі інформації.

Про читацьку компетентність ідеться у працях психологів, методистів (Я. Андреева, О. Ісаєва, О. Куцевол, А. Ситченко, Е. Соломка, Н. Чепелева та ін.). У «Державному стандарті базової і повної середньої освіти» йдеться про предметну літературну компетентність.

3.2.Сучасні підходи до формування ключових компетентностей

Робота в сучасній школі потребує від учителя побудови освітнього простору на основі врахування постійно змінних інтересів і освітніх потреб учнів, а також здійснення індивідуального підходу до кожної дитини. У сучасних умовах розвитку суспільства дуже важливим є використання засвоєння знань у повсякденному житті, тобто компетентність особистості. Саме тому діяльність учителя має розгортатися як відкрита педагогічна система, що підлягає постійному вдосконаленню, оновленню. Сьогодні учням необхідно оперувати інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, щоб пристосовуватися до нових потреб життя. Питання щодо вдосконалення системи освіти шляхом упровадження компетентнісного підходу активно розглядається у педагогічній науці. Праці Дж. Равена, А. Андреева, І. Зимньої, А. Хуторського, Г. Селевка, О. Пометун, Р. Пастушенка, О. Овчарук та інших вітчизняних і закордонних дидактів стали першосовною в розв'язанні окресленої проблеми. Осмислення методологічних засад компетентнісного підходу, досвід його впровадження в освіті представлено в дослідженнях Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмакова, І. Зимньої, О. Локшиної, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубаچهвої, А. Хуторського та ін

Формування ключових компетентностей на уроках української літератури є одним із пріоритетів сучасної освіти, що відповідає вимогам Державного стандарту базової середньої освіти. Літературна освіта в базовій школі спрямована на розвиток сформованих (у початковій школі) і формування нових компетентностей. Сучасні підходи спрямовані на забезпечення інтегрованого, особистісно орієнтованого та компетентнісного навчання. Реалізація компетентнісного підходу в освітньому процесі передбачає дотримання низки дидактичних умов. Перша з них полягає в чіткому усвідомленні учасниками навчального процесу дидактичної специфіки, закладеної в поняття «компетентність» як педагогічної категорії, яка може характеризувати як певний етап в освітньому процесі, так і його кінцевий результат - результат освіти. Набуття компетенцій відбувається поступово в процесі навчання, рівень компетентності учня на різних етапах навчання буде різним. Таке бачення свідчить про рівневий характер компетентнісного підходу в навчанні, про доцільність визначення певних послідовних рівнів у формуванні

компетентності учнів. Отримання позитивного кінцевого результату в навчанні передбачає періодичний контроль за його досягненням на певних етапах цього процесу. Маючи відповідний досвід роботи у даному напрямі, можемо виділити умови, які забезпечують ефективність компетентнісного підходу до навчання української літератури:

- Велика праця в підготовці до уроку. Знаючий, думаючий, досвідчений педагог не засиджується довго, готуючись до завтрашнього уроку. Він не пише довгих поурочних планів. Учитель готується до хорошого уроку все життя. Його духовне життя — це постійне збагачення інтелекту.

- Нестандартне вирішення будь-якої проблеми. Щоб відкрити перед учнями «іскорку знань», учителеві треба ввібрати «море світла», ні на хвилику не відходячи від «променів вічно сяючого сонця знань, людської мудрості».

- Повна свобода вибору форм і методів навчання. У самій своїй основі педагогічна праця - творча діяльність, близька до наукового дослідження. — Учитель - це вчений, але у своїй особливій лабораторії, де він, усебічно вивчаючи учнів, невпинно творить, щоденно веде пошуки найдосконаліших методів проектування долі і душ людських.

- Демократизація навчання. Щоб мати доступ у дивний палац, ім'я якому - Дитинство, ми повинні перевтілюватися, ставати якоюсь мірою дитиною. Найкращий учитель для дитини той, хто, духовно спілкуючись з нею, забуває, що він учитель, убачає у своєму учневі друга, однодумця. Чуйний педагог ніколи не забуває, що він сам був дитиною.

- Розвиток природної обдарованості в дітей. Учителеві треба мати надзвичайно чутливе й відкрите серце, щоб бачити, розуміти, відчувати тисячі найніжніших доторкань до маленьких людей, щоб ці дотики творили людську красу, розвивали інтелектуальні задатки й здібності. Сьогодні важливо, щоб школа не просто допомагала формуванню здатності особистості до вирішення життєвих проблем, — необхідно зв'язати дитину з життям, показати їй простір життєвих завдань, щоб кожен школяр набував навичок самостійності. Оволодіння здатністю до життєтворчості, життєвого проектування допоможе вибрати ті завдання, які визначатимуть життєву траєкторію особистості. Тому вчителю літератури важливо створювати належні умови для повноцінного духовного, фізичного, психологічного розвитку кожної дитини.

Більшість дослідників вважають, що найбільший потенціал у формуванні компетентностей мають продуктивні методики і технології, метод проектів, дебати, створення портфоліо учня, технологія розвитку критичного мислення, технології інноваційного навчання. Завдання вчителя: оцінити потенціал конкретної технології, методу, прийому з позиції їх результативності.

З огляду на зазначене вище, вважаю доцільним формувати, виховувати і вдосконалювати сучасні компетенції учнів на уроках української літератури. Тож з метою наскрізного впровадження механізму реалізації завдань компетентнісного підходу в навчанні української літератури в контексті положень Нової української школи формування сучасних компетентностей на уроках української літератури має відбуватися комплексно, невіддільно одна від одної - це необхідна умова соціалізації, громадянської позиції, гуманістичного світосприйняття. Формування

літературної компетентності та її складників тісно пов'язане з формуванням комунікативної компетентності, розвитком умінь і навичок володіння українською мовою, а також іноземними мовами, видами мовленнєвої діяльності, основами культури усного й писемного мовлення. Ця мета реалізується в таких першорядних завданнях:

- формування гуманістичного світогляду та гуманітарної свідомості самостійної, творчої особистості;
- стимулювання інтересу до читання в цілому;
- формування стійкої мотивації вивчення літератури, відчуття краси та виразності художнього слова;
- плекання вміння сприймати прекрасне, творити власну особистість його засобами;
- створення умов для активного досягнення програмового матеріалу завдяки насиченій розумовій діяльності, зацікавленості процесом навчання;
- сприяння виробленню естетичних смаків, поглядів і уподобань учнів;
- підвищення загального рівня культури учнів як повноправних членів соціуму та активних учасників соціальних процесів;
- формування планетарного мислення, вільної орієнтації в розмаїтті культурних явищ;
- виховання поваги до книги, до художнього твору, що є унікальною одиницею передачі інформації.

Відтак, плануючи роботу вчителя української літератури, вважаємо пріоритетним створити на уроці сучасне середовище, у якому здобувачі освіти отримають ключові компетентності, необхідні для подальшої успішної життєдіяльності.

Для цього активними у використанні стають інноваційні форми і методи роботи (асоціативний куш, метаграма, кубик Блума, фішбоун, пантбук, лепбук, буклет, мінімум, хмара слів, коло ідей, блеф-клуб, кластер, сенкан, фаннфік, комікс, ментальні карти та ін.), що сприяють у першу чергу розвитку логічного, образного, асоціативного мислення, дають змогу займати чітку позицію, співпрацювати з іншими, відстоювати власну точку зору.

На ефективність сучасного уроку впливають також використання диференційованого підходу в навчанні учнів, дотримання норм педагогічної етики, забезпечення оптимального для колективу дітей темпу уроку, своєчасна зміна видів діяльності, постійна активізація уваги дітей, забезпечення ситуації успіху кожного учня. Педагогічна майстерність сучасного вчителя української літератури полягає в його здатності швидко реагувати і знаходити ненав'язливий та цікавий вихід із ситуацій у такий спосіб, щоб це не зашкодило реалізації головної мети уроку, яка полягає в навчанні, вихованні і розвитку особистості учнів.

Тому сучасний урок української літератури має полягати не тільки в глибокому й усвідомленому засвоєнні знань, а й у формуванні необхідних компетентностей (комунікативної, інформаційної, соціальної, громадянської, здоров'язбережувальної), що допоможуть здобувачам освіти активно діяти в суспільстві.

Завдання для самостійної роботи

1. Підготуйте урок (фрагмент) літератури (на вибір) із застосуванням однієї із сучасних педагогічних технологій і проведіть його в аудиторії.

2. Назвіть мету навчання літературної освітньої галузі в Новій українській школі.

3. Програми з української літератури. Спільне й відмінне в побудові та в змістовому наповненні програм для початкової, середньої та старшої ланки.

Рекомендовані джерела:

1. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс] (у редакції від 26.02.2021) <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

2. Концепція розвитку педагогічної освіти [Електронний ресурс]. МОН України // Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.07.2018 р. <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitkupedagogichnoyi-osviti>

3. Міністерство освіти і науки України. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. Міністерство освіти і науки України. 2017. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Book-ENG>.

4. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження від 14 груд. 2016 р. № 988-р / Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934>

5. Ситченко А. Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах. Навч. посіб. для студентів-філологів. К. Ленвіт. 2011. 291 с.

Тема 4. Інноваційні підходи до шкільної літературної освіти: теорія і практика

План

Основні поняття: *технології, підходи, прийоми, оцінювання, навчальні посібники, підручники*

4.1. Сучасні виклики та інформаційні технології у викладанні літератури.

4.2. Нові методи і прийоми для активної взаємодії з художніми творами.

4.3. Практичні приклади застосування інноваційних підходів: приклади уроків і оцінювання.

4.1. Сучасні виклики та інформаційні технології у викладанні літератури

Сучасне суспільство стрімко стає високотехнологічним, тому освіта має адаптуватися до цих змін. Учням необхідно не лише вивчати теоретичний матеріал, але й бачити практичну цінність літератури в реальному житті. Інноваційні підходи до шкільної літературної освіти - це комплекс новітніх методик, технологій та стратегій, спрямованих на підвищення ефективності вивчення літератури в школі. Вони допомагають зробити навчання більш цікавим, інтерактивним і таким, що відповідає викликам сучасного суспільства. Становлення інформаційного суспільства охоплює всі сфери діяльності людини. У сфері освіти це передбачає

масове використання комп'ютерної техніки та використання мережі «Інтернет» в закладах освіти.

Впровадження інформаційних технологій (ІТ) у навчальний процес - це вимога часу, яка дозволяє зробити уроки літератури цікавими та ефективними. Організаційно-методичні засоби базуються на законодавчих, нормативно-методичних та розпорядчих документах, включають наявність посадових обов'язків та інструкцій, регламентів, а також технології управління проєктуванням, функціонуванням, забезпеченням та розвитком ІТ.

Пропонуємо розглянути найпоширеніші програмні застосунки та ресурси для організації інформаційно-освітнього середовища. Основними сервісами для організації відеозв'язку на уроках української літератури є Zoom, Google Meet, Skype, Microsoft Teams. В даних сервісах наявний базовий функціонал для організації спілкування учасників освітнього процесу в реальному часі - демонстрація екрану, відправка файлів, чат, дошка для записів, функція «піднятої руки». Цікавою є функція від Google Meet «Breakout Rooms», яка дозволяє педагогу поділити учасників групового відеодзвінку на окремі кімнати, що дозволяє організувати роботу дітей в підгрупах. Microsoft Teams має можливість створення різних форм контролю. Хочемо відзначити також, що Міністерство освіти і науки України має співпрацю з компанією «Zoom», які розширили доступ до функціоналу для українських освітян за ліцензією Zoom Meetings for Education з розширеним доступом Large Meeting. Google Classroom - вебсервіс для освітніх закладів з метою спрощення створення, поширення і класифікації завдань безпаперовим шляхом. Для створення тестів з української літератури після вивчення біографії письменника можна використовувати Google Forms або спеціалізовані сервіси, що автоматизують перевірку відповідей і економлять час викладача. Спільні електронні дошки, такі як Padlet або Miro, є чудовими інструментами для організації «читацьких» проєктів. Учні можуть спільно аналізувати тексти, створювати тематичні карти, обговорювати персонажів або ділитися враженнями від прочитаного в інтерактивній формі, що підвищує їхню залученість і розвиває командну роботу.

Використання мультимедійних презентацій, відеоматеріалів і інтерактивних онлайн-платформ, таких як Kahoot і LearningApps, дозволяє зробити уроки літератури більш динамічними та цікавими для учнів. Такі прийоми сприяють кращому засвоєнню матеріалу, забезпечують наочність і залучають до активної участі. Наприклад, інтерактивні вікторини чи завдання допомагають перевірити знання у формі гри, що мотивує учнів і знижує напруженість. Власний досвід створення та використання презентацій у процесі вивчення української літератури дозволяє визначити низку факторів, які впливають на ефективність навчально-виховного процесу:

- зростання впливу виступу на аудиторію, оскільки значний обсяг інформації сприймається зоровими та слуховими рецепторами одночасно;
- полегшення розуміння і сприйняття поданого матеріалу;
- запам'ятовування навчального матеріалу на значний період;
- збільшення психологічної вірогідності прийняття правильних висновків, суджень, узагальнень;

- скорочення часу на розкриття проблеми.

У своїй практичній діяльності найчастіше використовуємо презентації, створені за допомогою програми Power Point, зокрема такі їх види:

- презентації для лекційного викладу матеріалу;
- презентації для повторювально-узагальнювальних уроків;
- презентації для уроків тематичного оцінювання знань.

Компонування матеріалу програми в цьому випадку слугує своєрідною формою опорного конспекту. Варто зазначити також, що учні під час підготовки домашнього завдання часто використовують презентацію, вважаючи, що вона більш зрозуміла й логічна. Мета педагогів - навчити учнів не лише опрацьовувати матеріали, а й уміти їх представляти, бо сьогодення вимагає від сучасної молоді не простого оволодіння комп'ютерною технікою, а й вміння нестандартно, творчо показати свою роботу, відстоювати свою думку та аргументувати свої дії. Переваги такої роботи надзвичайні, адже зростає зацікавленість предметом вивчення, учні самі стають творцями, ініціаторами нових ідей, розвивають свої інтелектуальні здібності.

Наприклад, під час вивчення творчості Панаса Мирного, зокрема, соціально-психологічного роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні», доцільно запропонувати учням самостійно заповнити таблиці, що містять проблемні питання та алгоритми їх вирішення. Вважаємо, що систематичне використання комп'ютера на уроці, зокрема систем презентацій, сприяє наступному:

- підвищенню якісного рівня використання наочності на уроці;
- зростанню продуктивності уроку;
- реалізації міжпредметних зв'язків;
- уможливленню організації проектної діяльності учнів зі створення навчальних програм під керівництвом учителів інформатики та української літератури;
- логічному викладу навчального матеріалу, що значно підвищує рівень знань учнів;
- покращенню взаємин «учень-учитель», особливо з учнями, «далекими» від літератури, які, зазвичай, захоплюються інформатикою;
- зміні ставлення школярів до комп'ютера: вони починають сприймати його як універсальний інструмент для роботи в будь-якій галузі людської діяльності.

Використання мультимедійних презентацій, відеоматеріалів і інтерактивних онлайн-платформ на уроці української літератури.

Наведемо фрагмент такого уроку.

Тема. «Захар Беркут» Івана Франка - історична повість про боротьбу за свободу. (10-й клас)

Мета: Залучити учнів до активного вивчення твору через мультимедійні матеріали та інтерактивні платформи, розвинути критичне мислення і креативність.

Хід уроку:

Використання мультимедійної презентації (PowerPoint, Canva, Prezi).

1. Вступ. Візуалізація історичного контексту.

Учитель демонструє слайди з історичними подіями XIII століття, зображення Карпат, реконструкції замків, народний одяг тухольців.

Завдання для учнів: за зображенням спрогнозувати основні конфлікти твору.

2. Перегляд відеоматеріалів.

Відео як засіб глибшого розуміння твору.

Учні переглядають уривки з фільму «Захар Беркут» (2019).

3. Після перегляду клас обговорює, наскільки фільм відповідає першоджерелу.

Питання для дискусії:

- Як у фільмі зображені тухольці?
- Чи збережено головну ідею твору – єдність громади?

4. Використання Kahoot для перевірки знань.

5. Гейміфікація тестування

Після обговорення твору учні проходять онлайн-вікторину в Kahoot (можна використовувати готові або створити власні тести).

Приклади запитань:

- Який рік описано у творі «Захар Беркут»?
- Як називається громада, яку очолює Захар Беркут?
- Хто з персонажів став зрадником?

Учні відповідають на запитання у режимі реального часу, що мотивує їх до активної участі.

6. Використання LearningApps для поглибленого аналізу

7. Інтерактивні вправи

Робота з «Хмарою слів» (визначення ключових понять твору).

- «Хронологічний пазл» – учні розставляють події у правильному порядку.

- «Знайди пару» – співвідношення цитат із персонажами.

8. Підсумок уроку. Рефлексія через відео або аудіо.

Учні можуть записати коротке відео або аудіоповідомлення (у Padlet, Flipgrid) з відповіддю на питання:

- Чого мене навчив цей твір?
- Який персонаж справив найбільше враження і чому?

Як бачимо, наразі існує безліч сервісів і ресурсів, які допомагають цікаво та ефективно надавати і здобувати освіту.

4.2. Нові методи і прийоми для активної взаємодії з художніми творами

Сучасна освіта вимагає від учителя творчого підходу до викладання, особливо на уроках літератури. Використання нестандартних методів допомагає зробити навчання цікавим, інтерактивним та ефективним. На відміну від звичайних уроків, метою яких є оволодіння знаннями, уміннями та навичками, уроки із застосуванням інноваційних технологій найбільш повно враховують інтереси, нахили, здібності кожного здобувача освіти. На таких уроках поєднується досвід традиційних уроків - сприймання нового матеріалу, засвоєння, осмислення, узагальнення, - але у незвичайних формах.

Під час вивчення української літератури слід активніше використовувати сучасні технології: ігрові, мультимедійні, проектні, інтерактивні види і форми

роботи, які стимулюють творчу активність здобувачів базової освіти. Наведемо декілька прикладів використання таких технологій:

1. Розпізнавання інформації «Так – ні»:

Метод навчить учнів розрізняти правильні та неправильні факти (точки зору). Учитель пропонує школярам низку речень. Користуючись словами «так» і «ні» або позначками «+» і «-» учні визначають, які з речень правильні, а які хибні.

Приклад

- Життєвий і творчий шлях Івана Франка
- Спростуйте або підтвердіть думку: «письменник народився на Полтавщині в родині вчителя».
- Великою мірою батьків Івана Яковича було дати освіту своїй дитині.
- Майбутній письменник навчався у Бобринецькому повітовому училищі.
- «З вершин і низин» - перша збірка Івана Франка.
- І. Франко і М. Павлик – засновники журналу «Громадський рух»
- Перу Івана Яковича належать понад 100 оповідань.

2. «Пошук аналогій»

Метод ефективний під час роботи з поняттями й термінами. Учитель називає певне поняття, а учням необхідно знайти аналогічне серед раніше вивчених і обґрунтувати свій варіант відповіді.

Приклад

Орієнтовні аналогії

- Реалізм - реальні події.
- Імпресіонізм - зображення почуттів, вражень.
- Антитеза - суперечність.
- Літопис - розповідь за літами, роками.

3. «Перекладач»

Метод доцільно застосовувати для кращого засвоєння визначень понять чи термінів. Учитель називає учням поняття або термін і пояснює його значення. Діти повинні «перекласти» почуту фразу з наукової мови на загальноживану.

Приклад

- Епігон - письменник, який наслідує, копіює індивідуальний стиль, форму, художні прийоми своїх попередників.
- Лейтмотив - провідний мотив.
- Рефлексія - відображення.

4. Кероване читання (читання з передбаченням)

Метод стимулює розвиток критичного мислення, творчої уяви. Учитель заздалегідь ділить текст твору на окремі змістові частини і готує до кожної запитання про подальший перебіг сюжету. Він зачитує текст, а школярі уважно слухають, намагаючись не пропустити жодної деталі. Під час загального обговорення пропонуються найрізноманітніші варіанти наступного розгортання подій.

Приклад

І. Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я»

Лаврін приїхав до млина, позносив з воза мішки, заїхав під верби, розпріг воли, поклав їм сіна, а сам ліг спати. Виспавшись добре в холодку, він скупався в Росі, пополуднував і пішов у млин. Мірошник уже насипав борошном його мішки. Надворі починало вечоріти. Лаврін виніс на віз мішки і почав запрягати воли. Не встиг він закласти заноза в ярмо і ненароком кинув очима за Рось: за Россю, коло скелі на долині, вкритій зеленим житом, червоніла якась велика квітка.

Питання. Що за квітку побачив Лаврін?

Тиждень прожила Мелашка в свекровій хаті, як у раю. Після вбогої батькової хати вона ніби увійшла в панські покої. Кайдашева хата була просторна, з чималими ясними вікнами, з новими образами, з великими вишиваними рушниками на стінах та на образах. І зелений садок, і маленька пасіка в садку під горою, і криниця під грушею, і левада, і зелена діброва на горах, і розмова з Лавріном за пасікою - все ніби завітало свекрову хату квітами та залило пахощами. Тиждень минув, як одна година.

Питання. Як ви думаєте, що відбувалося з Мелашкою далі?

І. Франко «Сойчине крило»

Ось він у мене в руках, той лист. Не лист, а чималий пакет. Адресований недолално. Моє ім'я і прізвище - і Львів. Щастя, що нема нікого другого, що називався б так само, як я. А правда, і «д-р» напереді. А проте видно, що пише хтось. Та що се? Марка російська і штемпель Порт-Артур Із Порт - Артура? Се що за диво? Хто там, у Порт - Артурі, може мати інтерес до мене? Кому там, у Порт - Артурі, цікаво доносити мені щось? А може, то не до мене? Може, яка помилка? Може, всередині є друга коверта і лист призначений для передачі комусь іншому?

Питання. Кому адресований лист і про що у ньому йдеться?

5. «Перевтілення»

Метод доцільно використовувати для опрацювання проблематики художнього твору. Педагог пропонує дітям проаналізувати проблеми твору з позицій певного персонажа. Учні розігрують окремі епізоди твору (не обов'язково драматичного), аргументуючи свій вибір.

Приклад.

І. Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я».

Завдання учням: Розкажіть про причини ворожнечі у сім'ї Кайдашів з позиції (Омелька Кайдаша, Марусі Кайдашихи, Карпа, Мотрі, Лавріна, Мелашки).

Зробіть висновок.

6. «Порушена послідовність»

Учні з низки подій, явищ обирають правильні, складаючи їх у заздалегідь визначену послідовність.

Приклад

Леся Українка «Давня казка»

Зустріч поета з графом Бертольдо. Поїздка поета разом з графом на відпочинок. Довічне ув'язнення поета, його смерть. Конфлікт між поетом та Бертольдо. Григорій Квітка - Основ'яненко «Маруся»

Василь повертається із заробітків вільним від рекрутчини. Маруся в гаю потрапляє під зливу і застуджується. Знайомство з сім'єю Наума Дрота. Кохання з першого погляду Василя й Марусі. Весілля Василя і Марусі.

7.«Коротше – ще коротше»

Метод навчає лаконічно висловлювати свою думку, дає можливість ефективно опрацьовувати матеріал підручника. Учитель пропонує учням прочитати чи прослухати цілісний уривок інформації. Після цього вони повинні спробувати висловити основну думку уривка одним реченням, а потім — одним словом.

Приклад

М. Коцюбинський. Осяяний сонцем

Текст.

Письменник глибоко розумів і вивчав життя, мав стійкий зв'язок з народом, природою, вважаючи себе її невід'ємною частиною. Тому й образ природи посідає чільне місце в його творчості. Він так само близький до природи, як і наші пращури-язичники, які не відокремлювали себе від природи, вважаючи лишень її частиною. Близькість майстра прози до природи - проявляє себе у новому підході до зображення статусу людини в світі, коли довкілля трактується як частина її духовного світу, а споріднена з природою людина перетворюється на об'єкт уваги письменника. Михайла Коцюбинського називали сонцелюбом, сонцепоклонником. Сонце, людина, природа - три кити його творчості. Сонце! Я тобі вдячний. Ти сієш у мою душу золотий засів - хто знає, що вийде з того насіння? Може вогні? Ти дороге для мене - так освідчується Коцюбинський сонцю в новелі «Інтермецо»;

У хвилини розчарування мене раз у раз рятувала моя незвичайна любов до природи - зазначав письменник в автобіографічному листі до Михайла Мочульського. Любити прекрасне малого Михайлика навчила мати Гликера Максимівна. Особливо з матір'ю ми були у великій приязні, і власне їй я завдячую за нахил до всього гарного та любов і розуміння природи, - писав Коцюбинський у листі до видавництва.

Речення

Михайла Коцюбинського називали сонцелюбом, сонцепоклонником.

Слово

Сонцепоклонник.

8.«Мікрофон»

Прийом спонукає учнів вільно висловлювати свої думки, кожному надається можливість сказати щось. Учні швидко, по черзі висловлюють свою думку.

Приклад

Філософ Григорій Сковорода

Для мене Григорій Сковорода - це... філософ, вчитель, поет, байкар, музикант, співак, унікальна людина, людина з великим серцем...

9.«Оберіть позицію»

Прийом полягає у тому, щоб спонукати учнів висловити свою точку зору, зайняти свою позицію. Це повинна бути дискусія на суперечливу тему.

Приклад

Тема. «Маруся Богуславка». Проблема вибору героїні.

Дискусія: « Маруся Богуславка - зрадниця чи вірна дочка свого народу»

- Як ви вважаєте ким була Маруся Богуславка?
- Чи зрадила вона свій народ?

10. «Асоціації»

Метод спонукає учнів думати вільно і відкрито на певну тему. Він націлений на стимулювання роздумів про взаємозалежність між окремими категоріями і може використовуватись на різних етапах уроку. Учитель на дошці записує ключове слово чи фразу. Учні проговорюють слова або словосполучення, що асоціюються із запропонованим (вони можуть бути суттєвими або несуттєвими).

Приклад

В. Сосюра «Васильки»

Кохання, Квіти, Щастя, Радість, Мрії, Спокій, Казка, Сонце, Захоплення, Сон, Пристрасть.

11. «Сенкан»

Прийом сприяє розвитку творчості учнів, креативності, умінню швидко і коротко складати вірші. Слово «сенкан» походить від фр. слова «п'ять» і означає неримований вірш у п'ять рядків на запропоновану тему.

Зміст сенкану:

1. Іменник (тема).
2. Два прикметники (яке воно?)
3. Три дієслова (що воно робить?)
4. Фраза - висновок з чотирьох слів.
5. Іменник-синонім до теми.

Приклад

Іван Франко

Франко.

Геніальний, невтомний.

Бореться, пробуджує, надихає.

Невтомний титан, український Мойсей.

Поет.

12. «Літературний диктант»

Прийом допомагає розвивати пам'ять, увагу учнів та перевірити рівень засвоєння вивченого матеріалу.

Приклад

Іван Франко

Доповнити незавершені вислови необхідними відомостями.

- Який підзаголовок збірки «Зів'яле листя»?
- Скільки жмутків мала збірка «Зів'яле листя»?
- Яким композитором покладена на музику поезія «Ой ти, дівчино, з горіха зерня»?
- У якій поезії І. Франка звучить мотив утвердження невмирущості справжніх людських почуттів, ідеалів кохання?
- З якої поезії слова: «Чи жаль тобі цвіту на радощі світу?»?

4.3. Практичні приклади застосування інноваційних підходів: приклади уроків і оцінювання

Із поширенням комп'ютерних технологій активно змінилися форми навчання. Особливо імпонують мультимедіа нестандартні уроки. Це семінари, урок - екскурсія, урок - конференція, урок - презентація. Наприклад із здобувачами

освіти II курсу ВСП «ГПФК МДУ» мною була проведена онлайн - конференція «Стежками Остапа Вишні». Завдяки мультимедійним технологіям на уроках літератури можна використовувати електронні підручники, прослуховувати виразне читання творів, працювати з уривками фільмів, демонструвати власні медіапроекти, творчі презентації, опрацьовувати онлайн - тести .

Отже, мультимедіа урізноманітнює форми роботи. Дуже важливо організувати освітній процес так, щоб здобувач освіти мав можливість активно, зацікавлено працювати на уроці, бачити плоди своєї праці, оцінити їх. Під час перегляду презентації чи відеоролика діти можуть занотовувати основні факти, складати тези чи план, а це розвиває загальнонавчальні вміння і навички. Але слід пам'ятати, що не можна допускати перенасичення інформацією, бо дитина не матиме часу для її опрацювання.

За допомогою ігор учитель залучає учнів до творчості, керує інтелектуальною діяльністю школярів. Включення ігрових та творчих елементів, таких як літературні квести, «Дуелі», комп'ютерні дидактичні ігри або створення коміксів за сюжетами творів, робить уроки літератури інтерактивними й цікавими. Літературні квести, наприклад, стимулюють учнів шукати відповіді в текстах, досліджувати деталі та взаємодіяти одне з одним у пошуку розв'язання завдань. Гра «Дуель» мотивує учнів розвивати аргументацію, відстоюючи свої ідеї чи інтерпретації. Створення коміксів за сюжетами творів оживлює процес читання, дозволяючи учням переосмислити матеріал і візуалізувати ключові моменти. Такі творчі підходи не лише підвищують інтерес до літератури, а й розвивають креативність, критичне мислення й здатність до нестандартного аналізу текстів. Усе це стимулює учнів до активного читання і глибшого занурення у світ літератури.

Проектна діяльність, така як створення буктрейлерів, ведення блогів про прочитані твори чи розробка інтерактивних мап біографії письменника (наприклад, за допомогою Google My Maps або Prezi), є потужним інструментом для розвитку читацьких навичок та самостійності учнів. На кожному уроці повинен бути елемент несподіванки. Особливо популярними є рольові ігри: «Авторське крісло», «Суд над персонажем». Застосовуються такі ігри при вивченні творів: «Кайдашева сім'я», «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Розігрування ситуацій за ролями імітує реальність, призначення ролей учасникам і надання їм можливості діяти, наче насправді. Кожна особа в рольовій грі має чітко знати зміст її ролі та мету такої гри взагалі.

Інноваційні методи сприяють активному навчанню, розвитку критичного мислення та підвищенню мотивації учнів. Розглянемо приклади уроків та методи оцінювання, які ґрунтуються на сучасних підходах.

Приклад уроку 1. Використання цифрових технологій (Padlet, Kahoot, відеоаналітика):

Тема. «Моя душа – це храм чи купа цегли?». Ліна Костенко. «Маруся Чурай».(11-й клас)

Мета: Осмислити особистість Марусі Чурай як жінки, поетеси, символу національного духу, формувати читацьку компетентність та критичне мислення.

Хід уроку

1. Мотивація через мультимедіа

- Перегляд відеофрагмента з постановки «Маруся Чурай».
- Обговорення: Як режисер передає емоційний стан героїні?

2. Дослідження тексту за допомогою Padlet

Учні працюють у групах на інтерактивній дошці Padlet:

Одна група додає цитати, що розкривають внутрішній світ Марусі.

Інша - знаходить символічні образи у творі.

Третя - проводить історичні паралелі.

Результат: створюємо колективний аналітичний простір.

3. Гейміфікація – тест у Kahoot

Учні проходять онлайн-вікторину, що включає факти про Ліну Костенко, аналіз цитат, порівняння персонажів.

Результат: швидка перевірка знань у захопливому форматі.

4. Завершення – творче оцінювання

Метод «Мікрофон»: кожен учень завершує речення «Для мене Маруся Чурай – це...».

Альтернативне оцінювання: написати «Instagram-пост» від імені Марусі Чурай (ключові думки, цитати, хештеги).

Приклад уроку 2. Літературний квест + доповнена реальність (QR-коди, Miro)

Тема. «Тіні забутих предків» – містика чи реальність?». (10-й клас)

Мета: Зрозуміти, як Коцюбинський використовує міфологічні мотиви, формувати національну ідентичність та самосвідомість, розвивати читацьку та комунікативну компетентність.

Хід уроку

1. Літературний квест з QR-кодами

Учні шукають QR-коди по класу, кожен веде до питання/завдання:

- «Що символізує вода?»
- «Хто такі нявки?»
- «Які паралелі між Іваном та Гуцульщиною?»

Результат: інтерактивне дослідження символіки.

2. Колективна ментальна карта у Miro

На інтерактивній дошці учні додають зображення, цитати, аналіз мотивів.

Результат: створюємо «візуальну енциклопедію твору».

3. Театралізація + відеоаналіз

Учні розігрують ключові сцени й знімають відео, а потім аналізують його.

Результат: розвиток емоційного інтелекту та критичного мислення.

Щодо оцінювання знань на уроках з використанням інновацій, то це не лише перевірка знань, а й можливість для учнів продемонструвати аналітичне мислення, креативність та власне бачення твору. Інноваційні методи допомагають зробити цей процес гнучким, цікавим і мотивувальним.

Комп'ютерні тести, наприклад, на платформі LearningApps, дозволяють швидко оцінити знання учнів у цікавій інтерактивній формі. Вони зручні для моментального зворотного зв'язку, адже результати тесту одразу доступні учням і

вчителю, що спрощує аналіз успішності. Традиційні контрольні роботи у формі усної відповіді доповнюються інноваційними підходами, такими як самооцінка, рефлексія чи ведення «Щоденника читача». Наприклад, учні можуть самостійно аналізувати свої досягнення та записувати враження від прочитаного, що сприяє розвитку критичного мислення і навичок саморефлексії. Ці методи мотивують учнів, оскільки дозволяють відстежувати власний прогрес, бачити реальні результати своїх зусиль і відчувати задоволення від досягнень. Інтерактивність та залученість у процес роблять навчання цікавим і таким, що приносить задоволення.

Інноваційні методи оцінювання:

1. Формувальне оцінювання (Self-assessment, взаємооцінка)

Учні оцінюють свій вклад у спільну роботу, використовуючи Google Forms або Padlet.

2. Альтернативні підходи

- Створення постера/буктрейлера: графічний аналіз або відео про твір.

- «Щоденник персонажа» - учні пишуть від імені героя.

3. Рефлексивне оцінювання

Написати «3 речі, які я зрозумів/зрозуміла після уроку».

Використовуючи технічні засоби та інноваційні підходи на уроках літератури, важливо враховувати вікові особливості школярів. Молодші учні швидше втомлюються від тривалої роботи за комп'ютером, тому слід дозувати час із використанням технічних засобів, забезпечуючи баланс між цифровими і традиційними методами навчання. Це дозволяє уникнути перетворення уроку на «комп'ютерну гру» без змістовного компоненту. Крім того, всі інноваційні прийоми необхідно узгоджувати з навчальною програмою, інтегруючи їх у вивчення конкретних тем. Це забезпечує відповідність державним стандартам освіти й допомагає досягати визначених навчальних цілей.

Таким чином, технології стають не самоціллю, а інструментом, який доповнює та підсилює традиційне навчання. Інноваційні підходи роблять літературні уроки емоційно насиченими, технологічно сучасними та ефективними.

Семінарське заняття 4. Інноваційні підходи до шкільної літературної освіти: теорія і практика

Практичний блок

Питання для дискусій та педагогічних роздумів

(III рівень складності)

1. Впровадження інформаційних технологій (ІТ) у навчальний процес — це?
2. У чому полягає особливість використання методу «Сенкан»?
3. Пояснити алгоритм використання методу «Мікрофон»?
4. Які особливості реалізації методу «Перевтілення»?

Контрольні питання з теми

(II рівень складності)

1. Які класифікації сучасних педагогічних технологій вам відомі?
2. Яка із сучасних педагогічних технологій вас цікавить найбільше? Чому?

Як ви будете втілювати її на практиці?

3. Який, на вашу думку, основний вид наочності в процесі навчання літератури?

Завдання для самостійної роботи (2 год)

1. Підготувати доповідь про посібники з інноваційних технологій та їх використання на уроках української літератури.

2. Обґрунтуйте доцільність використання музики й живопису на уроках української літератури. Наведіть приклади.

Рекомендована література:

1. Бабовал Н. Формування цифрової компетентності педагога в умовах нової української школи. Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи: зб. тез доповідей учасників всеукр. наук.-практ. семінару (Київ. 12 березня 2019 р.) / за заг. ред. О. В. Овчарук/ Київ. Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. Київ. 2019. С. 8 - 10.

2. Богосвятська А.-М. Як зробити смачний, ароматний, кольоровий урок. Методичний посібник. Львів. Академія гармонізації особистості. 2019. 76 с.

3. Гавриляк І. Ідеї становлення освітніх інновацій в сучасній Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 3.1 (55.1). С. 23 - 26.

4. Дудка У. Використання інноваційних технологій навчання як запорука ефективності освітнього процесу. Актуальні питання сучасної науки: зб. наук. праць III всеукраїнської науково - практичної інтернет-конференції (м. Бережани, 6 квітня 2020 р.). Бережани: ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний коледж». 2020. С. 188 - 194.

5. Куцінко О. Професійний довідник учителя літератури. Основа. 2022. 381 с.

6. Пироженко Л., Пошетун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Наук.- метод. посібн. К. 2022. 192 с.

7. Сучасні технології навчання. *Відкритий урок*. 2020. № 11 - 12. С. 70 - 77.

Завдання для самоконтролю

1. Який підхід використовує Нова українська школа в навчанні української літератури?

- а) Традиційне навчання з підручниками
- б) Індивідуалізація навчання та інтерактивні методи
- в) Чітке дотримання канонів старих підходів

2. Який з методів НЕ є інноваційним у літературній освіті?

- а) Проєктне навчання
- б) Дослідницький метод
- в) Евристична бесіда
- г) Механічне заучування текстів

3. В якому форматі найчастіше реалізується метод сторітелінгу у літературній освіті?

- а) Виклад фактів без емоцій
- б) Читання підручника вголос
- в) Створення власних історій, пов'язаних із темою
- г) Диктант

4. Якими професійними якостями має володіти сучасний вчитель української літератури?

- а) Вміння викладати тільки теорію
- б) Педагогічні, комунікативні, організаційні та психолого-педагогічні навички

в) Тільки дисципліна і здатність ставити оцінки

5. Що є головною метою шкільної літературної освіти?

- а) Запам'ятовування великої кількості текстів
- б) Формування читацької культури та критичного мислення
- в) Вивчення біографій письменників
- г) Вміння переказувати художні твори дослівно

6. Яке твердження щодо сучасної літературної освіти є правильним?

- а) Учень залишається пасивним слухачем уроку
- б) Використовується тільки класичний літературний канон
- в) Літературна освіта має інтеграційний і діяльнісний характер
- г) Основним методом навчання є заучування текстів

7. Який із методів є інноваційним у викладанні літератури?

- а) Проектне навчання
- б) Механічне запам'ятовування текстів
- в) Авторитарна педагогіка
- г) Тільки письмові перекази

8. Яке твердження про метод «читацького щоденника» є правильним?

- а) Це спосіб механічного заучування творів
- б) Це форма роботи, де учень веде власні записи про прочитані книги, фіксує враження та аналізує твір

в) Це звичайний конспект уроку

г) Це метод перевірки домашнього завдання шляхом усного переказу

9. Яка компетентність розвивається через створення творчих робіт (есе, рецензії, продовження твору)?

- а) Фінансова грамотність
- б) Ініціативність та підприємливість
- в) Уміння навчатися впродовж життя
- г) Математична компетентність

10. Яка з наведених компетентностей є однією з ключових у літературній освіті?

- а) Лише знання біографій письменників
- б) Формування критичного мислення та читацької грамотності
- в) Вміння переписувати художні тексти
- г) Запам'ятовування великої кількості фактів

Завдання, що передбачають розгорнуту відповідь

1. Як змінюється роль вчителя української літератури в умовах Нової української школи? Поясніть, як ці зміни впливають на освітній процес.

2. Оберіть будь-який твір української літератури та визначте: Які компетентності він розвиває? Як герої твору демонструють соціальну або громадянську активність? Які цінності передає цей текст?

3. Створіть тест або інтерактивний квест у сервісах Kahoot, Quizizz або Google Forms за будь-яким твором української літератури

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ШКІЛЬНА ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ, КОНЦЕПЦІЇ, ІННОВАЦІЇ

Методичні рекомендації

Резнікова К.В., Фендик О. М.

Тираж 30 пр.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 4916 від 16.06.2015 р.

Редакційно-видавничий відділ МДУ,
89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26